

ΤΟ ΒΙΒΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΓΑΙΟΥ

ΥΠΟ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗ

Ὁμοτ. Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Ὑπομνήματα. J. Wellhausen, Die kleinen Propheten übersetzt und erklärt, 1888 (1908³ = 1963⁴). — K. Marti, KHC 1904. — S. R. Driver, NCB 1906. — A. van Hoonacker, Les douze petits prophètes, EtB 1908. — B. Duhm, Anmerkungen zu den zwölf Propheten, Giessen 1911, σ. 69 ἐξ. (= ZAW 31,1911, σ. 107 ἐξ.). — H. G. Mitchell, ICC 1912 (1951²). — M. Haller, Das Judentum, SAT II/3, 1914 (1925²). — O. Procksch, Erläuterungen zum AT II, (1916) 1929². — W. E. Barnes, CambrB 1917. — W. Nowack, HK 1922³. — P. F. Bloomhardt, The Poems of Haggai, HUCA 5 (1928), σ. 153 - 195. — G. A. Smith, ExB 1928². — J. Ridderbos, KVHS 1930, 1952². — E. Sellin, KAT¹ 1930³. — F. Horst, HAT 1936, 1964³. — A. Jepsen, Das Zwölfprophetenbuch, Bibelhilfe für die Gemeinde, 1937. — H. Junker, HS 1938. — H. Frey, BAT 24, 1941, 1963⁶. — E. Cashdan, SoncB 1948. — F. Nötscher, Echter-B 1948; 1957². — J. A. Bewer, Hasper's B 1949. — J. Coppens, Les douze petits prophètes, 1950. — K. Elliger, ATD 25/II, 1950, 1975⁷. — M. Schumpp, HBK X/2, 1950. — B. Βέλλα, ἘΠΔ 5 (1950), σ. 5-30. — S. Bullough, CC (1953), σ. 686-688. — D. Deden, BOT XII, 1956. — K. F. Th. Laetsch, The Minor Prophets, Bible Commentary, St. Louis/Miss. 1956. — D. W. Thomas, IB VI (1956), σ. 1035-1050. — K. D. Bucholtz, Stuttgarter Bibelhefte 1960. — A. Gelin, JérusB 1960, 1973². — P. R. Ackroyd, PCB (1962), σ. 643-651. — J. H. Gailey jr., LBC 1962. — D. R. Jones, Torch-B 1962. — A. Deissler, Clamer-B VIII (1964), σ. 473-499. — J. L. Koole, COT 1967. — T. Chary, SBibb 1969. — D. J. Wiseman, NBC 1970³, σ. 781-785. — J. G. Baldwin, TOTC 1972. — G. Fohrer, Die Propheten des ausgehenden 6. und 5. Jh., Die Propheten des Alten Testaments Band 5 (1976), σ. 37-49. — W. Rudolph, KAT XIII/4 (1976), σ. 19-58. — R. A. Mason, CB 1977. — F. J. Stendebach, Stuttgarter kleiner Kommentar 1977. — S. Amsler, CAT XIc (1981), σ. 11-42. — A. S. van der Woude, De Prediking van het Oude

Testament (1982), σ. 7-76. — D. L. Petersen, OTL 1984. — H. W. Wolff, BK XIV/6 (1986).

Ἄλλα βοηθήματα. W. Böhme, Zu Maleachi und Haggai, ZAW 7 (1887), σ. 210-217 (βλ. ἰδίᾳ σ. 215 ἐξ.). — E. Sellin, Studien zur Entstehungsgeschichte der jüdischen Gemeinde, II 1901. — L. E. Brown, Early Judaism, 1920. — J. Goettsberger, Einleitung in das Alte Testament, 1928, σ. 344-345. — R. Kittel, Geschichte des Volkes Israel III 2, 1929, σ. 441 ἐξ. — A. Alt, Die Rolle Samarias bei der Entstehung des Judentums, ἐν O. Procksch-Festschrift, 1934, σ. 5-28 (Kleine Schriften II, 1953, σ. 316-337. — F. James, Thoughts on Haggai and Zechariah, JBL 53 (1934), σ. 229 ἐξ.—Π. Ἰ. Μπρατσιώτου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην, 1937, σ. 475-477. — G. von Rad, Die Stadt auf dem Berge, EvTh 8 (1948/49), σ. 439-447. — H. W. Wolff, Haggai, (BST 1) 1951. — G. Fohrer, Die symbolischen Handlungen der Propheten, (ATHANT 25) 1953, 1968². — K. Galling, Von Naboned zu Darius, ZDPV 69 (1953), σ. 42-64, 70 (1954), σ. 4-32. — Th. Chary, Le culte chez les prophètes Aggée et Zacharie, ἐν Les Prophètes et le culte à partir de l' exil, Paris 1955, σ. 119 ἐξ. — E. Janssen, Juda in der Exilszeit, (FRLANT 69) 1956. — F. S. North, Critical Analysis of the Book of Haggai, ZAW 68 (1956), σ. 25-46. — H. Bardtke, Der Erweckungsgedanke in der exilisch-nachexilischen Literatur des Alten Testaments, BZAW 77 (1958, 1971⁴), σ. 9-24. — R. Bach, λ. Haggai καὶ Haggaibuch, ἐν RGG³ III (1959), σ. 24-25 καὶ 25-26. — J. Steinmann, Le Livre de la Consolation d' Israël et les prophètes du retour de l' exil, Paris 1960. — R. A. Mason, The Prophets of the Restoration, ἐν Israels Prophetic Tradition: P. R. Ackroyd-Festschrift, ed. R. Coggins / A. Phillips / M. Knibb, 1962, σ. 137-154. — W. Neil, λ. Haggai, ἐν IDB τ. 2 (1962), σ. 509-511. — H. Brandenburg, Die kleinen Propheten, I-II 1963. — J. Lindblom, Prophecy in Ancient Israel, 1963. — D. N. Freedman, Divine Commitment and Human Obligation, Interpr. 18 (1964), σ. 419-431. — M.-L. Henry, λ. Haggai καὶ Haggaibuch, ἐν BHH II (1964), σ. 624 καὶ 625. — W. A. M. Beuken, Haggai - Sacharja 1—8: Studien zur Überlieferungsgeschichte der frühnachexilischen Prophetie, (StSN 10) Assen 1967. Βλ. καὶ C. Westermann, Rezension W.A.M. Beuken, Haggai-Sacharja 1—8, 1967, ThLZ 94 (1969), σ. 424-426. — P. R. A. Ackroyd, Exile and Restoration, 1968, σ. 153-170. — I. H. Eybers, Haggai, The mouthpiece of the Lord, ThEv 1 (1968), σ. 62-71. — J. Bright, Aggée. Un exercice en herméneutique, EThR 44 (1969), σ. 3-25. — (E. Sellin/) G. Fohrer, Einleitung in das Alte Testa-

ment, 1969^u, σ. 503-506. — R. North, Exégèse pratique des Petits Prophètes postexiliens, 1969. — L. Tetzner, Die rabbinischen Kommentare zum Buche Haggai, 1969. — D. E. Gowan, The Use of ya'an in Biblical Hebrew, VT 21 (1971), σ. 168-185. — J. M. Gritz, λ. Haggai, ἐν EJ τ. 7 (1972), σ. 1112-1114. — Ina Willi-Plein, Prophetie am Ende, Cöln 1974. — M. A. Dandamaev, Persien unter den ersten Achämeniden (6. Jh. v. Chr.), (Beiträge zur Iranistik 8) 1976. — O. Eissfeldt, Einleitung in das Alte Testament, 1976⁴, σ. 575-579. — R. A. Mason, The Purpose of the «Editorial Framework» of the Book of Haggai, VT 27 (1977), σ. 413-424. — D. L. Petersen, Late Israelite Prophecy, Missoula 1977. — R. P. Carroll, When Prophecy Failed, 1979, σ. 157-168. — B. S. Childs, Introduction to the Old Testament as Scripture, 1979, σ. 463-471. — K. Koch, Die Profeten II. Babylonisch-persische Zeit, 1980, σ. 163-178. — R. R. Wilson, Prophecy and Society in Ancient Israel, 1980, σ. 287-288. — J. Scharbert, Sachbuch zum Alten Testament, 1981, σ. 72 ἐξ. κ.δ. — W. Schottruff, Zur Sozialgeschichte Israels in der Perserzeit, VF 27 (1982), σ. 46-68. — J. Blenkinsopp, A History of Prophecy in Israel, 1983, σ. 231-233. — O. Kaiser, Einleitung in das Alte Testament, 1984⁵, σ. 284-287. — R. W. Pierce, Literary Connectors and a Haggai / Zechariah / Malachi Corpus, JETS 27 (1984), σ. 277-290. — R. S. Mend, Die Entstehung des Alten Testaments, 1984³, σ. 182-183. — C. Westermann, Vergleiche und Gleichnisse im Alten und Neuen Testament, (CThM 14) 1984. — H. W. Wolff, λ. Haggai / Haggaibuch, ἐν TRE 14 (1985), σ. 355-360. — B. C. Ollenburger, Haggai, Zechariah, and Malachi, ἐν B. W. Anderson (ed.), The Books of the Bible, I (1989), σ. 405-414.

α'. Ὁ προφήτης καὶ ἡ ἐποχὴ του

Ὁ προφήτης Ἀγγαῖος (M: X α γ γ α ῖ ο ς = אַגַּי, ἐκ τοῦ χάγ = ἐορτή, δηλοῖ τὸν γεννηθέντα κατὰ τινὰ ἡμέραν ἐορτῆς)¹ ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ προφήτου Ζαχαρίου ("Εσδρα 5,1. 6,14). Ἐκτὸς τῶν δύο χωρίων τούτων τὸ ὄνομα αὐτοῦ μνημονεύεται ἐνάκις ἐν τῷ φερωνύμῳ βιβλίῳ (1,1,3,12,13. 2,1,10, 13,14,20). Εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ ὅτι ἀρχαιολογικαὶ μαρτυρίαι (ἐβραϊκαὶ σφραγίδες, ἀραμαϊκὰ κείμενα καὶ παράλληλα παραδείγματα ἐξ ἀκκαδικῶν

1. M. Noth, Die israelitischen Personennamen im Rahmen der gemeinsemitischen Namengebung, BWANT III/10, 1928 (1980²). — M. D. Coogan, West Semitic Personal Names in the Murašû Documents, Harvard Semitic Monographs 7 (1976).

καὶ αἰγυπτιακῶν κειμένων) ἐμφαίνουν ὅτι τὸ ὄνομα Ἀγγαῖος ἦτο σύνηθες, καὶ κατ' ἀκολουθίαν προσφιλές, ἐν τῷ περιβάλλοντι τῆς Π. Διαθήκης.

Ἐδρασε δ' ὁ Ἀγγαῖος κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας Δαρείου Α' τοῦ Ὑστάσπου (522-486 π.Χ.)² ἐν Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τρεῖς καὶ ἥμισυν μῆνας, τ.ἔ. ἀπὸ 29ης Αὐγούστου μέχρι 18ης Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 520 π.Χ. (Ἀγγ. 1,1. 2,10,20). Διὰ πέντε λόγων του, χρονολογουμένων κατὰ σειρὰν ἀπὸ 1ης ἔκτου (= 29 Αὐγούστου, ἐν 1,1), 24ης ἔκτου (= 21 Σεπτεμβρίου, ἐν 1,15α), 21ης ἐβδόμου (= 17 Ὀκτωβρίου, ἐν 1,15b + 2,1) καὶ 24ης ἐνάτου (= 18 Δεκεμβρίου, ἐν 2,10α,18b,20) τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς βασιλείας Δαρείου τοῦ Α', καὶ ἀπευθυνομένων πρὸς τὸν Ζοροβάβελ, ἑπαρχον τῆς Ἰουδαίας, καὶ τὸν ἀρχιερέα Ἰησοῦν παρώτρυνε τὴν μετὰ τὸ 538 π.Χ. (διάταγμα τοῦ Κύρου) ἐκ παλινοσθησάντων Ἰουδαίων αἰχμαλώτων νεοσυσταθεῖσαν θρησκευτικὴν κοινότητα εἰς ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ.

Ὁ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ (587 π.Χ.) καταστραφεὶς ναὸς ἔκειτο κατηρειπωμένος. Ἡ ἀνοικοδόμησις του, ἐπιτραπέισα ὑπὸ τοῦ Κύρου (538-529 π.Χ.) διὰ τοῦ ἐν τῷ 1ῳ ἔτει τῆς βασιλείας του ἐκδοθέντος διατάγματος (Ἔσδρα 6,3) καὶ πιθανῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 537 καὶ 535 π.Χ. ἀναληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σεσβατσοῦρ, ἐπάρχου τῆς Ἰουδαίας³, ἤρξατο δι' ἀνεγέρσεως τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαυτωμάτων, ἀλλ' ὁσονούπω διεκόπη ἔνεκα ἀντιξίων περιστάσεων. Ἐπὶ Καμβύσου τοῦ Β' (529-522 π.Χ.), υἱοῦ τοῦ Κύρου, καὶ δὴ, ὡς εἶναι πιθανόν, ἐν συναρτήσει πρὸς τὰς κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐκστρατείας τοῦ Καμβύσου (525-222 π.Χ.) ἢ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν ὑπὲρ διασφαλίσεως τῆς ἐξουσίας ἀγώνων τοῦ Δαρείου (522-521 π.Χ.) ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πατρίδα των πλείονες ἢ πρότερον Ἰουδαῖοι ἐκ τῆς βαβυλωνίου τῶν αἰχμαλωσίας (κατὰ τὸ Ἔσδρα 2,64 ὑπὲρ τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας), ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἐπάρχου τῆς Ἰουδαίας Ζοροβάβελ, υἱοῦ τοῦ Σαλαθιήλ. Δεδομένου ὅτι ὁ Σαλαθιήλ ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἰωαχὶν (Α' Χρον. 3,17)⁴ καὶ (πιθανῶς κατ' ἀνδραδελφικὸν γάμον, πρβ. Α' Χρον. 3,19: θεῖος) πατὴρ τοῦ Ζοροβάβελ (Ἀγγ. 1,1,12,14. 2,2,4,21,23. Ἔσδρα 2,2. 3,2. 5,2. Νεεμ. 12,1. Α' Ἔσδρα 5,5), τυγχάνει καταφανὴς ἡ δαβιδικὴ καταγωγὴ τοῦ τελευταίου τούτου.

2. R. A. Parker / W. H. Dubberstein, *Babylonian Chronology* 626 B. C. — A. D. 75, Providence 1956. — E. J. Bickerman, *La seconde année de Darius*, RB 88 (1981), σ. 23 - 28. — R. Borger, *Die Chronologie des Darius-Denkmal am Behistun-Felsen*, NAWG (1982), σ. 103 - 132. — R. Borger / W. Hinz, *Die Behistun - Inschrift Darius' des Grossen*, TUAT I/4 (1984), σ. 419-450.

3. S. Japhet, *Sheshbazzar and Zerubbabel*, ZAW 94 (1982), σ. 66 - 105, 95 (1983), σ. 218 - 229.

4. J. W. Rothstein, *Die Genealogie des Königs Jojachin und seiner Nachkommen* (1. Chr. 3,17 - 24) in geschichtlicher Beleuchtung, 1902.

Εἶναι δ' ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ Ἀγγαῖος ἐκήρυξε βραχύ τι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δαρείου καταστολὴν τῆς κυρίως ἐν ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις γενομένης ἀνταρσίας διαφόρων διεκδικητῶν τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ὑπὸ τούτου ἀνασυγκρότησιν κράτους, ἐκτεινομένου πρὸς δυσμὰς μὲν μέχρι τοῦ Νεῖλου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ σχεδὸν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ. Οὕτω ἡ ἐπιδιωξις ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, κειμένη μακρὰν τοῦ πεδίου τῶν ἀναταραχῶν, ἠύνοεῖτο ἐκ τῆς ἐν τῷ περσικῷ κράτει πολιτικῆς καταστάσεως, ἧς ἄλλως τε σπουδαῖον ῥυθμιστικὸν παράγοντα ἀπετέλουν τὰ διατάγματα τοῦ πέρσου βασιλέως. Ταῦτα ἀπέβλεπον εἰς συνοχὴν τῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ κράτει λαῶν δι' ἀνεξιθρησκίας καὶ ἐλευθέρως διαβιώσεως.

Ἄλλ', ὡς εἰκός, ὁ μεταξὺ ὁμόρων λαῶν τοπικιστικὸς ἀνταγωνισμὸς ἤτο συνήθης. Ἐντεῦθεν νοεῖται καὶ ἡ ἐν ταῖς σχέσεσι μεταξὺ τῶν δύο ὁμόρων ἐπαρχιῶν Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας ἔντασις, ὀφειλομένη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ζοροβάβελ ἀπόκρουσιν τῆς εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ συμμετοχῆς τῶν σαμαρειτῶν (Ἔσδρα 4,1-5. Πρβ. Ἀγγ. 2,14). Οὗτοι παρὰ τὴν πρὸς τὰς περσικὰς ἀρχὰς διαμαρτυρίαν των καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Ταττενάγ, σατράπου τῆς Συρίας,⁵ γενόμενον ἔλεγχον, δὲν κατάρθωσαν νὰ διακόψουν τὸ ἔργον (Ἔσδρα 5,3-10), ὅπερ συνεχίσθη δι' εὐνοϊκοῦ διατάγματος τοῦ Δαρείου (Ἔσδρα 5,11-6,13) καὶ ἐπερατώθη κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 515 π.Χ., ἥτοι ἐν χρονικῷ διαστήματι τεσσάρων καὶ ἡμίσεος ἐτῶν, ἐνῶ διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ σολομωντείου ναοῦ ἐχρειάσθησαν ἑπτὰ καὶ ἡμισυ ἔτη (πρβ. Ἀγγ. 1,1,15a,15b + 2,1. Ἔσδρα 6,15 πρὸς Α' Βασ. 6,1,37 ἐξ.)⁶. Οὕτω ἡ βραχεῖα προφητικὴ δρᾶσις τοῦ Ἀγγαίου ἐν κρίσιμοις στιγμαῖς τοῦ περιουσίου λαοῦ ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὸς παράγων σπουδαιοτάτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τούτου καμπῆς. Ἡ ἀνάδειξις τοῦ ἀνοικοδομηθέντος ναοῦ εἰς μοναδικὸν καὶ πάλιν κέντρον γλαχβικῆς λατρείας καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἐπὶ πέντε ἐκ/δας ἐγκαρτέρησις τῆς Ἰουδαϊκῆς κοινότητος, προσδοκούσης ἐν τελετουργικῇ καθαρότητι τὴν ἔλευσιν δαβιδίδου μεσσίου, ἐμφαίνουν ὅτι ὁ Ἀγγαῖος δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς πατὴρ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ.

5. O. L e u z e, Die Satrapieneinteilung in Syrien und im Zweistromlande von 520 - 320, (SKGG 11/4) 1935.

6. F. I. A n d e r s e n, Who built the Second Temple? ABR 6 (1958), 1 - 35. — K. G a l l i n g, Serubbabel und der Wiederaufbau des Tempels in Jerusalem, ἐν Verbannung und Heimkehr: W. R u d o l p h-Festschrift, 1961, σ. 67 - 96. — Τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Serubbabel und der Hohepriester beim Wiederaufbau des Tempels in Jerusalem, ἐν Studien zur Geschichte Israels im persischen Zeitalter, Tübingen 1964, σ. 127 ἐξ. — A. P e t t i j e a n, La mission de Zorobabel et la reconstruction du temple, EThL 42 (1966), σ. 40 - 71. — D. L. P e t e r s e n, Jerubabel and Jerusalem Temple Reconstruction, CBQ 36 (1974), σ. 366 - 372. — T h. A. B u s i n k, Der Tempel von Jerusalem von Salomo bis Herodes, τ. II (Leiden 1980), κεφ. X: Der Tempel Serubbabels, σ. 776 - 841.

β'. Περιεχόμενον τοῦ βιβλίου

Τὸ φερόνυμον βιβλίον κατέχει ἐν τῷ δωδεκαπροφήτῳ τὴν δεκάτην κατὰ σειρὰν θέσιν καί, συγκείμενον ἐκ 2 κεφαλαίων, εἶναι τὸ μετὰ τὸν Ὁβδίου βραχύτερον βιβλίον τῆς Π. Διαθήκης. Περιέχει δὲ πέντε ἀκριβῶς κεχρονολογημένους λόγους καὶ ἀντιστοιχῶς πρὸς τούτους δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς πέντε μέρη, ἔχοντα ὡς κάτωθι.

α'. Πρῶτος λόγος· ἀναγκαιότης ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ (1,1-14).

1. Εἰσαγωγή· ἡ περὶ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ ὀλιγωρία (1,1-3).
2. Προτροπὴ εἰς ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ· ἡ ἐκ ταύτης ἐξαρτωμένη εὐημερία (1,4-11).⁷
3. Ἡ δι' ἐκκαθαρίσεως τοῦ χώρου ἔναρξις τοῦ ἔργου (1,12-14).

β'. Δεύτερος λόγος· ὑπόσχεσις θείας εὐλογίας ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ ἔργου (1,15a + 2,15-19).

1. Εἰσαγωγή (1,15a).
2. Ἡ περὶ τὴν ἀνέγερσιν ὀλιγωρία συνεπάγεται στέρησιν τῶν θείων ἀγαθῶν (2,15-17).
3. Ἡ περὶ τὴν ἀνέγερσιν ἀποφασιστικότης συνεπάγεται παροχὴν τῶν θείων ἀγαθῶν (2,18-19).

γ'. Τρίτος λόγος· ἡ μέλλουσα δόξα τοῦ ναοῦ (1,15b + 2,1-9).

1. Εἰσαγωγή (1,15b + 2,1-2).
2. Θάρρυνσις ὑπὸ τοῦ προφήτου (2,3-5).
3. Λαμπρὸν τὸ μέλλον τοῦ ναοῦ (2,6-9).

δ'. Τέταρτος λόγος· ἡ ἐν τελετουργικῇ ἐννοίᾳ ἀκαθαρσία μιαίνει τὸν ναὸν καὶ τὰς θυσίας (2,10-14).

1. Εἰσαγωγή· δύο περιπτώσεις κρινόμεναι ὑπὸ τῶν ἱερέων (2,10-13).
2. Δίδαγμα ἐκ τῆς γνωματεύσεως τῶν ἱερέων (2,14).

ε'. Πέμπτος λόγος· δύο προφητικαὶ ῥῆσις (2,20-23).

1. Εἰσαγωγή (2,20-21a).
2. Πρώτη προφητικὴ ῥῆσις· ἀνατροπὴ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐθνῶν (2,21b-22).
3. Δευτέρα προφητικὴ ῥῆσις· μεσσιακὴ ὑπόσχεσις πρὸς τὸν Ζοροβάβελ (2,23).

7. F. P e t e r, Zu Haggai, 1,9, ThZ 7 (1951), σ. 150 - 151.

γ'. Γένεσις τοῦ βιβλίου

Ἰπὸ τὴν παροῦσαν του μορφὴν τὸ βιβλίον τοῦ Ἀγγαίου εἶναι τετρα-μερὴς ἐκθεσις ἐξαγγελθέντων ὑπὸ τούτου προφητικῶν λόγων. Τὰ τέσσαρα μέρη ταύτης, ἅτινα καὶ διακρίνονται σαφῶς, εἶναι τὰ ἐξῆς: 1,1-15a. 1,15b—2,9. 2,10-19⁸, 2,20-23. Τὰ ἐν αὐτοῖς ὅμως χρονολογικὰ δεδομένα (1,1. 1,15a. 1,15b—2,1. 2,10. 2,20) ἀντιστοιχοῦν προφανῶς εἰς πέντε ἐμφανίσεις τοῦ προφήτου, ὧν ἡ διάταξις ἀπὸ τοῦ Rothstein⁹ καὶ ἐντεῦθεν ἔχει οὕτως: 1,1-14¹⁰. 1,15a + 2,15-19. 1,15b—2,9. 2,10-14. 2,20-23. Ὁ εἰρημένος ἐρευνητής, ἰδὼν ἐν «τῷ ἀκαθάρτῳ λαῷ» τοὺς σαμαρείτας (2,14) καὶ νοήσας τὸ ἐδάφιον 2,10-14¹¹ ὡς αὐτοτελῆ προφητείαν, ἀφορῶσαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ζοροβάβελ ἀπόκρουσιν συμμετοχῆς τῶν σαμαρειτῶν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ καὶ ἐπομένως μὴ δυναμένην νὰ συνεχισθῇ διὰ τῆς διαφοροῦ περιεχόμενον ἐχούσης προφητείας 2,15-19, διέγνω τὴν ἀμέσως μετὰ τὸ 1,15a ἀρχικὴν τῆς θέσιν. Οὕτω τὰ δύο ἡμιστίχια τοῦ ἐν τῷ τέλει τοῦ πρώτου κεφαλαίου μετεώρου στίχου 15 εἰσάγουν ἀντιστοίχως τὰ ἐδάφια 2,15-19¹² καὶ 2,1-9¹³.

Εἰρήσθω ὅμως ὅτι ἡ τοιαύτη διάταξις τῶν προφητειῶν τοῦ Ἀγγαίου, καίτοι τυχοῦσα τῆς ἐπιδοκιμασίας πλείστων ἐρευνητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Fohrer καὶ ὁ Wolff, ἀπορρίπτεται ὑπὸ τινων ἄλλων (Ackroyd¹⁴, Koch¹⁵, May¹⁶, Kaiser, Woude) ὡς κατ' αὐτοὺς προϋποθέτουσα ἐπισφαλῆ ταῦτισιν τοῦ ἀκαθάρ-

8. T. N. Townsend, Additional Comments on Haggai II 10 - 19, VT 18 (1968), σ. 559 - 560.

9. J. W. Rothstein, Juden und Samaritaner. Die grundlegende Scheidung von Judentum und Heidentum. Eine kritische Studie zum Buche Haggai und zur jüdischen Geschichte im ersten nachexilischen Jahrhundert, (BWAT 3) Leipzig 1908.

10. O. H. Steck, Zu Haggai 1,2 - 11, ZAW 83 (1971), σ. 35 - 79.

11. A. Cody, When is the Chosen People called a gōy?, VT 14 (1964), σ. 1 - 7. — G. J. Botterweck, יגג, ThWAT I (1973), σ. 965 - 971. — A. R. Hulst, מַעַל / יגג — Volk, ThHAT II (1976), σ. 290 - 325.

12. D. J. Clark, Problems in Haggai 2,15-19, BiTr 34 (1983), σ. 432-439.

13. G. Krause, Aller Heiden Trost, Haggai, 2,7. Die Beweggründe für eine falsche Übersetzung und Auslegung des Textes durch Luther, Solange es Heute heisst: R. Hermann-Festschrift, 1957, σ. 170-178. — H. A. Brongers, Bemerkungen zum Gebrauch des adverbialen we'attâh im Alten Testament, VT 15 (1965), σ. 289-299.

14. P. R. Ackroyd, Studies in the Book of Haggai, JJSt 2 (1951), σ. 163-176, 3 (1952), σ. 1-13. — Τοῦ αὐτοῦ, The Book of Haggai and Zechariah 1—8, JJSt 3 (1952), σ. 151-158. — Τοῦ αὐτοῦ, Two Old Testament Historical Problems of the Early Persian Period, JNES 17 (1958), σ. 13-27.

15. K. Koch, Haggais unreines Volk, ZAW 79 (1967), σ. 52-66.

16. H. G. May, «This People» and «This Nation», VT 18 (1968), σ. 190-197.

του λαοῦ» πρὸς τοὺς σαμαρείτας καὶ παραθεωροῦσα ὅτι ὁ ἐκ τῶν συμφραζομένων νοοῦμενος λαὸς εἶναι αὐτοὶ οἱ Ιουδαῖοι, ὧν ἡ ἐν τελετουργικῇ ἐννοίᾳ ἀκαθαρσία ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν τῆς τὴν κάθαρσιν παρεχούσης ἐν τῷ ναῷ λατρείας.

Καταφανῆς τυγχάνει ἡ ἐν τῷ περιεχομένῳ τῶν εἰς πέντε ἐμφανίσεις ἀντιστοιχοῦντων ἐδαφίων διάκρισις μεταξύ τῶν κυρίως προφητικῶν λόγων καὶ τῶν τούτους πλαισιούντων ἀφηγηματικῶν καὶ χρονογραφικῶν στοιχείων. Διὰ τιαύτης παρατηρήσεως ἐγείρεται τὸ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παραδόσεως τοῦ βιβλίου ἀφορῶν ζήτημα, ἐὰν οἱ κυρίως προφητικοὶ λόγοι ἔσχον μετὰ τῆς πλαισιώσεώς των συμφυῆ τὴν προέλευσιν ἢ ἐπλαισιώθησαν μετὰ προφορικῆν ἢ γραπτὴν παράδοσιν των. Ἡ γνώμη τοῦ Eissfeldt ὅτι ἡ πλαισιώσις σύγκειται ἐξ ἀφηγηματικῶν σημειώσεων τοῦ προφήτου, ἐκτιθεμένων ὑπ' αὐτοῦ κατὰ γ' πρόσωπον, προσκόπτει πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ ὅτι ἐν 1,14 καὶ 2,2 γίνεται μνεῖα τοῦ ὑπολοίπου τοῦ λαοῦ, ἐνῶ ἐν τοῖς κυρίως προφητικοῖς λόγοις του ὁ Ἀγγαῖος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ λαοῦ τῆς χώρας, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν εὐρίσκει ἀπήχησιν. Λίαν πιθανὴ τυγχάνει ἡ σταδιακὴ συγκρότησις τοῦ βιβλίου, ὅπερ ὑπὸ τὴν παροῦσάν του μορφήν δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἔϊτε ὡς προγενέστερον τῶν μέσων τῆς 5ης ἐκ/δος π.Χ. εἴτε ὡς μεταγενέστερον τοῦ 420 π.Χ. Ἡ οὕτω πω ὀριοθετουμένη χρονολόγησις τοῦ βιβλίου ἀναλογεῖ εἰς τὴν διὰ σταδιακῆς διερύνσεως προέλευσιν τούτου.

Τὴν σταδιακὴν τοῦ βιβλίου διεύρυνσιν ἐμφαίνει ἔνθεν μὲν ἡ ἐν αὐτῷ σαφῆς διάκρισις μεταξύ τῶν κυρίως προφητικῶν λόγων καὶ τῆς πλαισιώσεως τούτων, ἔνθεν δὲ ἡ ἐν τῇ πλαισιώσει ὡσαύτως σαφῆς διάκρισις μεταξύ ἐπεισοδιακῶν καὶ εἰσαγωγικῶν (ἰδίᾳ χρονογραφικῶν) στοιχείων. Οὕτω ἡ σταδιακὴ διεύρυνσις δύναται νὰ νοηθῆ ὡς διττὴ ἐπεξεργασία πλαισιώσεως τῶν κυρίως προφητικῶν λόγων. Οὗτοι (1,4-11. 2,15-19. 2,3-9. 2,14. 2,21b-23) ἀποδίδονται μὲν εἰς τὸν Ἀγγαῖον, ἀλλ' ἔχουν συλλεγῆ καὶ διατυπωθῆ οὐχὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὅστις ἄλλως τε οὐδαμοῦ ὁμιλεῖ κατὰ α' πρόσωπον, ἀλλ', ὡς εἰκάσαι, ὑπὸ μαθητοῦ του (πρβ. Ἡσ. 8,16. Ἱερ. 36,1 ἐξ.). Πιθανολογεῖται δ' ἡ ἀπόδοσις εἰς μὲν τὴν διασκευαστικὴν ἐπέμβασιν τούτου τῶν ἀφηγηματικῶν ἐπεισοδίων (1,2. 1,12b-13. 2,11-13), εἰς δὲ τὴν διασκευαστικὴν ἐπέμβασιν ἄλλου τινός, καλουμένου ὑπὸ τοῦ Wolff χρονογράφου τοῦ Ἀγγαίου, τῶν εἰς τὰς προφητικὰς ἀγορεύσεις εἰσαγωγῶν (1,1-3. 1,15a. 1,15b-2,2. 2,20-21a). Εἰς τὸν χρονογράφον τοῦτον ἀποδίδεται ὡσαύτως ἡ μετάθεσις τοῦ ἐδαφίου 2,15-19 ἐκ τῆς ἀμέσως μετὰ τὸ 1,15a ἀρχικῆς του θέσεως εἰς τὴν μετὰ τὸ 2,10-14 παροῦσάν του θέσιν.

Ἐξετάζων δ' ὁ Wolff τὰς μεταξύ ἐπεισοδιακῆς καὶ χρονογραφικῆς ἐπεξεργασίας ὑπαρχούσας λεκτικὰς διαφορὰς διαπιστοῖ ὅτι, ὡς παρατηρεῖται ἰδίᾳ ἐν τῷ μεικτῷ χωρίῳ 1,12-14, ὁ προφητικὸς λόγος ἀπευθύνεται ἐν μὲν τῇ πρώτῃ πρὸς «τὸν λαόν» (1,12b. 1,13a), ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πρὸς τὸν ἑπαρχον,

τὸν ἀρχιερέα καὶ «ὄλον τὸ ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ» (1,12a, 1,14a. Πρβ. 1,1 καὶ 2,2)· ὅτι ὁ Ἀγγαῖος καλεῖται ἐν μὲν τῇ πρώτῃ «ἀγγελιαφόρος τοῦ Γλαχβέ» (μόνον ἐν 1,13a), ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ «ὁ προφήτης» (1,12a. Βλ. καὶ 1,1,3. 2,1,10)· ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ μεικτῷ χωρίῳ διαφοροποιεῖται ἡ διατύπωσις τῆς ἀπηχήσεως τοῦ προφητικοῦ λόγου (πρβ. 1,12a,14 πρὸς 1,12b,13)· ὅτι ἀλλαχοῦ τοῦ βιβλίου ὁ μὲν πρῶτος διασκευαστὴς χρησιμοποιοεῖ τὴν τυπικὴν φράσιν ἀγγελιαφόρου «οὕτω λέγει ὁ Γλαχβέ» (ὀκτάκις) ἢ τὴν τὸν θεῖον λόγον χαρακτηρίζουσαν τυπικὴν φράσιν («λόγος τοῦ Γλαχβέ» μετὰ ἢ ἄνευ τοῦ «πρεβ' ὦθ») (δωδεκάκις), ὁ δὲ δεύτερος τὴν φράσιν «ἐγένετο λόγος τοῦ Γλαχβέ...» (1,1,3. 2,1,10,20)· ὅτι ἐν 2,10-14 ὁ πρῶτος διασκευαστὴς, ὑποτιθέμενος μαθητῆς τοῦ προφήτου, ὁμιλεῖ ἀπλῶς περὶ τοῦ Ἀγγαίου (2,13,14), ἐνῶ ὁ δεύτερος καλεῖ τοῦτον Ἀγγαῖον «τὸν προφήτην» (2,10).

Μετὰ τοιαῦτας καὶ ἄλλας παρομοίας παρατηρήσεις ὁ Wolff παρέχει εὐλογοφανῆ ἐξήγησιν τῆς διασυνδέσεως τῶν ἐξ ὧν συνεκροτήθη τὸ βιβλίον δύο ἐπέξεργασιῶν. Ἡ διασύνδεσις αὕτη κατανοεῖται πρῶτιστα ἐκ τῆς τελευταίας ἐμφανίσεως τοῦ προφήτου (2,21b-23), δι' ἧς ἐξαιρεται ἡ σπουδαιότης τοῦ Ζοροβάβελ, οὐτινος ἡ θεώρησις ὡς δούλου τοῦ Γλαχβέ καὶ ὡς σφραγίδος, τ.ἔ. ἐπισφραγιστοῦ τοῦ ἔργου, δὲν πρέπει νὰ διαχωρίζηται ἀπὸ τοῦ γενικοῦ θέματος τοῦ βιβλίου, τ.ἔ. τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ (πρβ. Ζαχ. 4,9). Οἱ πρότεροι προφητικοὶ λόγοι (1,4-11. 2,15-19. 2,3-9) ἀπευθύνονται πρὸς τὸν λαὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Ζοροβάβελ, οὐτινος ἡ σπουδαιότης ἔχει ἀναφανῆ ἐν τῇ παρόδῳ τῶν ἐβδομάδων τοῦ μεταξὺ 29ης Αὐγούστου καὶ 24ης Δεκεμβρίου χρονικοῦ διαστήματος. Τὴν πρὸ τῆς τελευταίας ἐμφανίσεως τοῦ προφήτου ἀνάδειξιν τοῦ Ζοροβάβελ προσδιορίζει ὁ χρονογράφος δι' ἐπισημειώσεών του. Οὕτω ἐν 1,1-2 ἡ ἀντίδρασις τοῦ λαοῦ φέρεται εἰς σχέσιν καὶ πρὸς τὸν Ζοροβάβελ. Ἐν 1,12-14 πέρα τοῦ «ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ φοβηθέντος λαοῦ» (1,12b) γίνεται λόγος περὶ ἐγέρσεως τοῦ Ζοροβάβελ, τοῦ Ἰησοῦ καὶ «ὄλου τοῦ ὑπολοίπου τοῦ λαοῦ» (1,12a,14. Πρβ. ὡσαύτως 2,2,4). Διὰ δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ χρονογράφου μεταθέσεως τῆς προφητείας 2,15-19 ἐκ τῆς μετὰ τὸ 1,15a ἀρχικῆς τῆς θέσεως εἰς τὴν παροῦσάν της θέσιν δηλοῦται ὅτι ἡ πρὸς τὴν σωτηρίαν στροφή ἐγένετο οὐχὶ ἐν τῇ 21ῃ Σεπτεμβρίου ἀλλ' ἄμα τῇ ἀποκλείσει τῶν σαμαρειτῶν, τ.ἔ. ἐν τῇ 18ῃ Δεκεμβρίου.

Οἱ προφητικοὶ λόγοι τοῦ Ἀγγαίου, ὡς παρεδόθησαν ὑπὸ μαθητοῦ του, εἶναι σύντομοι καὶ ἔχουν τὴν μετρικὴν μορφήν τῶν βραχέων ποιητικῶν στίχων. Εἰρήσθω ὁμως ὅτι, παρὰ τὴν συντομίαν των, οἱ λόγοι οὗτοι διακρίνονται ἐπὶ περιεκτικότητι καὶ ἐκφραστικότητι. Λίαν ἐντυπωσιακὰ τυγχάνουσι τὰ τὸ ὕφος των διαποικίλλοντα στοιχεῖα. Τοιαῦτα εἶναι τὸ πολλαπλῶς ἐξαιρούμενον ἐγὼ τοῦ Γλαχβέ (πρβ. ἰδίᾳ 2,23), οἱ συχνάκις ἐναλλασσόμενοι ὀνομαστικοί, ῥηματικοὶ καὶ ἀντωνυμικοὶ τύποι, ἡ ἀλλαχοῦ μὲν κατ' ἀποστροφήν ἀλλαχοῦ δὲ κατὰ διάλογον ἐξαγγελία, ἡ ἐναλλαγὴ διαφόρων φιλολογικῶν εἰδῶν, ὧν

πρωτεύον μὲν τυγχάνει ἢ προτροπή, δευτερεύοντα δὲ ἐκπληρωθεῖσαι ἀραῖαι ῥήσεις (1,6,9a) καὶ ἐκπληρωθεῖσα ἀπειλητικὴ ῥήσις (1,11), ἢ κατ' ἐρωταπόκρισιν ἐπιχειρηματολογία (1,9b-10: ἔνεκα τίνος — ἐπειδὴ — διὰ τοῦτο)¹⁷ γνωστὴ ἤδη ἡμῖν ἐκ τῆς δευτερονομιστικῆς παιδαγωγικῆς ἐξηγήσεως τῆς ἱστορίας (πρβ. Α' Βασ. 9,7-9), ἢ ἱερατικὴ τωρὰ (2,11-13)¹⁸, ἢ παρήχησις (1,4,9,11), ἢ ἀντίθεσις (1,4,9b) καὶ ἄλλα. Ἄπαντα ταῦτα μαρτυροῦν τὸ πάθος, τὴν ζωηρότητα, τὴν πειστικότητα καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν προφητικῶν λόγων τοῦ ἸΑγγαίου.

δ'. Τὸ κήρυγμα τοῦ προφήτου

Ἐπίμονος καὶ ζηλωτικὴ ἐπιδιώξις τοῦ ἸΑγγαίου εἶναι ἡ ἀνοικοδομησις τοῦ κατεστραμμένου ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ. Οὕτω τὴν ἀφορίαν τῆς χώρας καὶ τὰς ἀθλίαις συνθήκαις διαβιώσεως τῶν ἐπαναπατρισθέντων ἀποδίδει ὁ προφήτης εἰς τὴν παραμέλησιν τῆς βραχὺ τι μετὰ τὸ 538 (πιθανῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 537 καὶ 535 π.Χ.) ἀρξασμένης ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ (1,4-6,9-11)· ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς περὶ ἀνταποδόσεως ἰδέας παρέχει ὑπόσχεσιν μετατροπῆς τῆς ἀρᾶς εἰς εὐλογίαν ἐπὶ τῇ ἐπανενάρξει τοῦ ἔργου (2,15-19)¹⁹· ἀποτρέπει τὴν πρὸς ἐργασίαν ἀπροθυμίαν, ὑπισχνούμενος θεῖαν συμπαραστάσιν εἰς τὴν δι' ἀφθονίας ὕλικῶν μέσων περάτωσιν τοῦ ἔργου καὶ τὴν ἀνάδειξιν τούτου εἰς περικαλλέστερον καὶ αὐτοῦ τοῦ σολομωντείου ναοῦ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ (2,3-9)· ἀποκλείει τὴν ἐν τῇ ἀνοικοδομήσει τοῦ ναοῦ συνεργασίαν τῶν ἐκ μiasμοῦ καταστάντων ἀκαθάρτων, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ὅτι καὶ ἀκολούθως ἡ ἀκαθαρσία μαινεί (2,14)· καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν ἅμα τῇ περατώσει τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ ἔναρξιν τῆς μεσσιακῆς βασιλείας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ζοροβάβελ (2,22-23).²⁰

17. B. O. L o n g, Two Question and Answer Schemata in the Prophets, JBL 90 (1971), σ. 129-139. — J. W. W h e d b e e, A Question-Answer-Scheme in Haggai 1. The Form and Function of Haggai, 1, 9-11, ἐν *Biblical and Near Eastern Studies*: W. S. L a s o r-Festschrift, ed. G. A. T u t t l e, Grand Rapids 1978, σ. 184-194.

18. J. B e g r i c h, Die priesterliche Tora, BZAW 66 (1936), σ. 63-88 (= *Ges. Stud. z. AT, TB* 21, 1964, σ. 232-260).—A. R e n k e r, Die Tora bei Maleachi, (FThSt 112) 1979. — E. M. M e y e r s, The Use of tôrâ in Haggai 2,11 and the Role of the Prophet in the Restoration Community, ἐν *The Word of the Lord Shall Go Forth*: in honor of D. N. F r e e d m a n, ed. C. L. M e y e r s / M. O' C o n n o r, ASOR: Special Volume Series Nr. 1 (1983), σ. 69-76.

19. A. F e r n á n d e z, El Profeta Ageo 2,15-18 y la fundación del segundo templo, *Bibl* 2 (1921), σ. 206-215. — A. G e l s t o n, The Foundations of the Second Temple, *VT* 16 (1966), σ. 232-235. — W. H. S c h m i d t, λ. **יָדַי** - gründen, ἐν *ThHAT I* (1971), σ. 736 ἐξ. — R. M o s i s, λ. **יָדַי**, ἐν *ThWAT III* (1982), σ. 668-682.

20. A. B e n t z e n, Quelques remarques sur le mouvement messianique parmi les Juifs aux environs de l'an 520 avant J.-Chr., *RHPPh* 10 (1930), σ. 493-

Ἡ περὶ μεσσιακῆς βασιλείας ἰδέα αὕτη ἐναρμόζεται ἐξωτερικῶς εἰς τὴν ἐν κρίσιμους τοῦ περσικοῦ κράτους στιγμαῖς ἐμφάνισιν τοῦ προφήτου. Οἱ Ἰουδαῖοι μεθ' ὀλοσχερῆ τῆς χώρας των καταστροφὴν καὶ μακράν των αἰχμαλωσίαν ὤφειλον ἐν τῇ παλιννοστίσει των νὰ ἴδουν τὴν διὰ θείας ἐπεμβάσεως λῆξιν τῶν δεινῶν των καὶ τὴν διὰ ταύτης ἔναρξιν τῆς μεσσιακῆς βασιλείας. Αἱ κρίσιμοι στιγμαῖ, ἄστινας διήρχετο τὸ περσικὸν κράτος, ἠνύθουν τὴν παρ' Ἰουδαίους ἀναπτέρωσιν τῆς περὶ μεσσιακῆς βασιλείας ἰδέας, διὸ καὶ ὁ προφήτης, γινώσκων ὅτι ἡ πραγματώσις ταύτης προϋπέθετε τὴν ἐν Ἱερουσαλήμ ὑπαρξιν σωστικοῦ κατοικητηρίου τοῦ Γραχβέ, ἐξῆρε τὴν ἀνάγκην ἐγκαίρου ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ. Ἄμα τῇ περατώσει τοῦ ἔργου θὰ ἐπέλθῃ καινοφανὴς τῆς καταστάσεως τοῦ κόσμου τροπὴ, ἐμφαινίτουσα τὴν ἐν τούτῳ ἔλευσιν τῆς μεσσιακῆς βασιλείας. Σημεῖα ἀρίδηλα τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας ταύτης θὰ εἶναι ὁ σεισμὸς τῆς γῆς, ἡ ἀνασπάτωσις τῶν ἐθνῶν, ἡ εἰς τὸν ἀπαραμίλλου εὐκλείας νόον, τόπον τῆς ἀπὸ Θεοῦ σωτηρίας, εἰσορῆ τῶν θησαυρῶν των (2,6-9) καὶ ἡ εἰς ἄρχοντα τῆς μεσσιακῆς βασιλείας ἀνάδειξις τοῦ δαβιδίδου Ζοροβάβελ, δούλου, σφραγίδος (πρβ. Ἱερ. 22,24) καὶ ἐκλεκτοῦ τοῦ Γραχβέ (2,23).

Βασικὴ λοιπὸν ἰδέα τῆς προφητείας τοῦ Ἀγγαίου εἶναι ἡ περὶ ἀναγκαιότητος τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ. Ὁ ναὸς μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ τελομένων ὑπῆρξε πάντοτε διὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν τὸ κέντρον λατρείας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐὰν ὁ λαὸς συνέχιζε τὸν βίον του ἄνευ κέντρου τινὸς λατρείας, θὰ ἠπειλεῖτο σοβαρῶς ἡ ἐμμονὴ αὐτοῦ ἐν τῇ εἰς τὸν Θεὸν πίστει. Ὁ Ἀγγαῖος, ὡς καὶ ὁ σύγχρονός του Ζαχαρίας, ἀναλαμβάνει πρὸ τοῦ κινδύνου τούτου νὰ ἀνορθώσῃ τὸ φρόνημα τοῦ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ παραμελοῦντος λαοῦ τοῦ Ἰούδα καὶ διὰ τοῦ κηρύγματός του ἐμψυχοῖ αὐτὸν δι' ἀνάληψιν τοῦ ἔργου, ἀναπτεροῖ τὰς ἐλπίδας του καὶ παρέχει αὐτῷ ὑπόσχεσιν θείας εὐλογίας, ὀδηγῶν οὕτω αὐτὸν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ περὶ αὐτοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ.

503. — L. W a t e r m a n, The Camouflaged Purge of Three Messianic Conspirators, JNES 13 (1954), σ. 73-78. — E. J e n n i, Die politischen Voraussagen der Propheten, AThANT 29 (1956), σ. 103 ἐξ. — R. T. S i e b e n e c k, The Messianism of Aggeus and Proto-Zacharias, CBQ 19 (1957), σ. 312-328. — K. B a l t z e r, Das Ende des Staates Juda und die Messias-Frage, ἐν Studien zur Theologie der alttestamentlichen Überlieferungen, hg. R. R e n d t o r f f / K. K o c h, 1961, σ. 33-43. — F. H e s s e, Haggai, ἐν Verbannung und Heimkehr: W. R u d o l p h-Festschrift, 1961, σ. 109-134. — G. S a u e r, Serubbabel in der Sicht Haggais und Sacharjas, BZAW 105 (1967), σ. 199-207. — K. - M. B e y s e, Serubbabel und die Königserwartungen der Propheten Haggai und Sacharja, (AzTh I/48) Stuttgart 1972. — K. S e y b o l d, Die Königserwartung bei den Propheten Haggai und Sacharja, Zud 28 (1972), σ. 69-78. — P. D. H a n s o n, The Dawn of Apocalyptic, 1975, σ. 173-178, 240-262.

ε'. Τὸ βιβλίον ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ

Ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ (Ἑβρ. 12,26) παρατίθεται τὸ χωρίον Ἀγγ. 2,6 (πρβ. 2,21).

Ἐκ τῶν εἰς τὸν Ἀγγαῖον (καὶ γενικώτερον εἰς τὸ δωδεκαπρόφητον) ὑπομνημάτων παλαιῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων καὶ συγγραφέων σφύζονται τὸ τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας (MPG 66), τὸ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (MPG 71), τὸ τοῦ Θεοδώρητου Κύρου (MPG 81) καὶ τὸ τοῦ Ἱερωνύμου (MPL 25, σ. 1387 ἐξ.). Πρβ. ΠΔΟ' τ. 22 (1963), σ. 289-306.

στ'. Κείμενον

Τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀγγαίου ἔχει ἐν γένει διατηρηθῆ ἐν καλῇ καταστάσει.²¹ Ἐν τισὶ χωρίοις (λ.χ. 1,2: ἐπανάληψις τοῦ **נע** καὶ **נב** ἀντὶ **נב**, 2,6,16,19) ἡ δίορθωσις τοῦ μασωριτικοῦ εἶναι δυνατὴ διὰ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Αἱ λοιπαὶ παλαιαὶ μεταφράσεις προϋποθέτουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνάγνωσιν ἐγγίζουσαν τῇ τοῦ μασωριτικοῦ κειμένου.

Ἄξιαι μνείας ἐνταῦθα τυγχάνουν καὶ αἱ ἐπόμεναι κριτικαὶ παρατηρήσεις. Ἐν 1,11a ἀντὶ **רַחֵם** ἡ ξηρασίαν ἢ καθ' Ο' μετάφρασις προϋποθέτει τὸν ἐσφαλμένον φωνηεντισμὸν **רַחֵם** ῥομφαίαν. Ἐν 1,19 ἀναγινώσκω **עֲרֵץ** εὐαρεστεῖσθε ἀντὶ **עֲרֵץ** τρέχετε. Ἐν 2,5 τὸ ὑπὸ τῶν Ο' ἀγνοούμενον στιχίδιον «τὸν λόγον, ὃν συνῆψα μεθ' ὑμῶν, ὅτε ἐξήλθετε ἐξ Αἰγύπτου» εἶναι μεταγενεστέρᾳ προσθήκη. Τὸ χωρίον 2,17, ὑπενθυμίζον ἰδίᾳ ἐν τῇ ἀρχῇ του τὸ Ἀμ. 4,9, ἐκληπτέον ὡς γλῶσσα.²² Τὸ χωρίον 2,18b εἶναι μεταγενεστέρᾳ προσθήκη δι' ἧς ἐπεξηγεῖται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν 18a ἡμέρα. Ἐν τῷ τέλει τῆς προσθήκης ταύτης ἐπαναλαμβάνεται κατ' ἀνάγκην ἢ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ στίχου φράσις «Ἐπιστήσατε τὸν νοῦν ὑμῶν», ἥτις ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐπόμενον στίχον. Ἐν 2,19aβ αἱ λέξεις «ἡ ἄμπελος καὶ ἡ συκῆ καὶ ἡ ροιά» ὀφείλονται εἰς μεταγενεστέρᾳ διεύρυνσιν.

Ὡς μεταγενέστεραι προσθήκαι θεωροῦνται καὶ αἱ παρ' Ο' τέσσαρες ἐκτενεῖς διευρύνσεις ἐν τῷ τέλει τῶν στίχων 9,14,21 καὶ 22ba τοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ἔχουσαι ὡς ἐξῆς· 2,9 + καὶ εἰρήνην ψυχῆς εἰς περιπόλησιν παντὶ τῷ κτίζοντι τοῦ ἀναστῆναι τὸν ναὸν

21. K. B u d d e, Zum Text der drei letzten kleinen Propheten, ZAW 26 (1906), σ. 1-28.

22. A. B. E h r l i c h, Randglossen zur hebräischen Bibel V, Leipzig 1912 (=1968), σ. 319-324. — P. R. A c k r o y d, Some Interpretive Glosses in the Book of Haggai, JJS 7 (1956), σ. 163-167.

τοῦτον. 2,14 + ἔνεκεν τῶν λημμάτων αὐτῶν τῶν ὀρθρινῶν, ὁδυνηθήσονται ἀπὸ προσώπου πόνων (χειρόγραφα: πονηριῶν) αὐτῶν· καὶ ἐμισεῖτε ἐν πύλαις ἐλέγχοντας (πρβ. Ἀμ. 5,10). 2,21 + καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν 2,22ba + (Ο'Α) καὶ καταστρέψω πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ καταβαλῶ τὰ ὄρια αὐτῶν καὶ ἐνισχύσω τοὺς ἐκλεκτοὺς μου.